TİASAD

Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi
The Journal of Turk & Islam World Social Studies

Yıl: 6, Sayı: 22, Eylül 2019, s. 62-77

Dr. Öğretim Üyesi Tolga KABAŞ
Çukurova Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü
tkabas@cu.edu.tr

TÜRK TOPLUMUNDA KÜLTÜR, EKONOMİ VE SİYASET İLİŞKİSİ

Özet

Ortaçağ Avrupası'nda Feodal sistem egemendi. Feodal sistemde üretim tarıma dayalıydı. Avrupa'da Protestan yükselen orta sınıflar Sanayi devrimi ve Fransız devrimi ile feodalizmi yıkmıştır. Avrupa'da feodalizmin yerine daha verimli ve rasyonel bir sistem olan kapitalizm kurulmuştur. Bu süreçte Liberalizm Batılı toplumların temel modernleşme ideolojisi olmuştur. Bu dönemde Osmanlı Devleti'nin kurtuluşu için, Avrupa ülkelerinin gerçekleştirdiği gibi, toplumsal değişmeye ve yeni bir toplum yaratılmasına ihtiyaç olduğu tüm Osmanlı aydınları tarafından kabul edilmiştir. Birinci Dünya Savaşının ardında Osmanlı Devleti çökmüş, saltanat ve hilafet son bulmuştu. 20. yüzyılda en etkin unsur din değil ekonomiydi. Batılı toplumların ihtirasları ve hırsları ekonomiye odaklanıyordu. Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin elitleri de medeniyetin yolunun sanayileşmekten geçtiğini görmüştü. Cumhuriyeti kuran elitler iktisadi kalkınmanın temel ve öncelikli koşulunun zihniyet değişikliği olduğunu fark etmişlerdi. Bu bağlamda çalışmada Türk toplumunda kültür, ekonomi ve siyaset ilişkisi anlatılmaktadır. Ayrıca, çalışmada Batılı ticaret standartları ile İslam kültürünün entegre olmasından ortaya çıkan Müslüman iş adamlarının rasyonel sosyal ahlakı üzerinde durulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İktisat Sosyolojisi, Kültür, Ekonomi, Muhafazakarlık, Sosyal Ahlak

THE RELATIONSHIP BETWEEN CULTURE, ECONOMY AND POLITICS IN TURKISH SOCIETY

Abstract

Feudal system was dominant in medieval Europe. Production in the feudal system was based on agriculture. The rising middle classes in Europe destroyed Feudalism

by twin revolutions which were Industrial revolution and the French revolution. In Europe, feudalism was replaced by capitalism, a more efficient and rational system. In this process, Liberalism became the basic modernization ideology of Western societies. It was accepted by all Ottoman intellectuals that the need for social change and the creation of a new society for the emancipation of the Ottoman Empire, as the European countries did. However, after the First World War, the Ottoman Empire collapsed and the reign and caliphate ended. The most effective factor in the 20th century was the economy. The ambitions of Western societies focused on the economy. The newly established Republic of Turkey's elite also had seen that industrialization was the path of civilization. The elites who founded the Turkish Republic realized that the basic and priority condition of economic development was the change of mentality. In this context, the study scrutinizes the relationship between culture, economy and politics in Turkish society. Besides, this study also emphasizes the rational social ethics of Muslim entrepreneurs which is produced by the integration of Western business codes and Islamic culture.

Key Terms: Economic Sociology, Culture, Economy, Conservatism, Social Ethics

GİRİŞ

Newton'un devrimsel buluşlarıyla başlayan süreçte Avrupalılar Aydınlanma düşüncelerine büyük ümitlerle bağlanmışlardır. Bu şekilde parçalanmış ve ümitsiz sosyal dünyalarından kurtulacaklarını, yeni bir dünya kurabileceklerini düşünmüşlerdir. Modern ekonomi bilimi Aydınlanma düşüncesi ikliminde doğmuştur. Modern ekonomi biliminin kurucu babası bir Aydınlanma düşünürü olan Adam Smith'dir. Adam Smith 1776 yılında yayınladığı "Ulusların Zenginliği" kitabı ile yeni bir ekonomik sistemin doğduğunu ilan etmiştir. Smith öncelikle İngiltere sonra Avrupalılar için oldukça gerçekçi ve iyimser bir ekonomik sistem vizyonu sunmuştur. Feodalizmden daha üstün olan yeni sistem kapitalizmdir. Yeni doğan ekonomik sistemin, kapitalizmin büyüme motoru ise kişisel çıkardır.

Avrupa'da kapitalizmin doğuşunun temelinde ise ortaçağda gerçekleştirilen dinde reform hareketi bulunmaktadır. Ortaçağda Hristiyan dinindeki reform hareketi Martin Luther öncülüğünde gerçekleştirildi. Yozlaşan Kilise kurumuna karşı yapılan bu dinsel hareketin arkasında Protestanlardan oluşan yükselen orta sınıfların olduğu görülüyordu. Yükselen Protestan orta sınıf feodalizme, güçlü kurumu olan Kiliseye karşı başkaldırıyor, daha fazla özgürlük ve demokratik yönetim istiyordu. Böylece, dini reform hareketi Avrupa'da Hollanda, İngiltere, Fransa, Amerika gibi ülkelerde burjuva devrimlerini başlattı.

Bu süreçte önemli Protestan liderler yükselen orta sınıfın çıkarlarına göre Hristiyanlık dininin ticari faaliyetlere bakışını da revize ettiler. Avrupa'da 1776 yılı ise bir devrim yılı oldu. Adam Smith 1776 yılında yayınladığı "Ulusların Zenginliği" kitabı ile modern ekonomi biliminin ve kapitalizmin doğduğunu ilan ediyordu. Smith devrim yaratan kitabında öncelikle İngiltere için mucize yaratabileceği bir vizyon sunuyordu. 19. yüzyıldan itibaren Smith'in vizyonu ile İngiltere tüm dünya için örnek alınacak bir ekonomi modeli olmuştu. Smith'in karşısındaki en büyük engel zenginliğin kaynağını altın ve gümüş olarak gören Merkantilizmdi.

Avrupa'da yükselen orta sınıflar Smith'in öncülüğünde bir devrim gerçekleştiriyordu ve

TİDSAD

merkantilist politikalara karşı serbest ticaret istiyorlardı. Devletlerin iş dünyasına karışması ve aşırı düzenlemeler getirmesi ticaretin gelişmesini engelliyordu. Smith'in başlattığı devrimle piyasa sisteminin ve "laissez-faire" politikalarının önü açılırken, feodalizmle birlikte lonca sistemi de yıkılıyordu. Feodalizme ve aristokrasiye asıl öldürücü darbe ise 1789 Fransız Devrimiyle geldi.

Böylece, yükselen orta sınıfların uzun zamandır beklediği Demokrasi Devrimi gerçekleşti. Feodalizm ölürken, yerine feodalizmden daha verimli ve rasyonel olan kapitalizm doğdu. Burjuvazi büyük bir zafer kazandı. Artık Krala ve aristokrasiye gerek kalmamıştı. Burjuvazi olmadan ise kapitalizmin yaşaması ve gelişmesi mümkün değildi. Avrupa'da burjuvalar Tanrı'dan bağımsız kendi siyasi, ekonomik ve sosyal düzenlerini oluşturmaktaydılar. Siyasi ve ekonomik liderlik için yeteri kadar güçlü, güvenilir, olgun, devletin yardımına ihtiyaç duymayan ilk egemen burjuvazi sınıfı İngiltere'de sahneye çıkıyordu. Smith'in "Ulusların Zenginliği" adlı eseri yükselen orta sınıfların, yani burjuvazinin kutsal kitabı haline geliyordu. Ancak, geleneksel Hristiyan inanç sistemine göre seküler ve çıkara dayalı ticari toplumlar sürdürülemezdir.

Kapitalizmin kurucu babası olan Smith kişisel çıkarı günah olmaktan çıkarmış, erdemli bir davranışa çevirmiştir. Avrupa'nın ahlaki ikliminin olumlu olarak değişmesine yol açmıştır. Aydınlanma düşünceleri sonucunda seküler olarak doğan modern sosyal bilimlerin merkezine de "çıkarcı" düşüncesi yerleştirilmiştir. Adam Smith'in çıkar düşüncesine karşılık ortaya koyduğu "görünmez el" kavramı sosyal ve ekonomik teorilerin anahtar kavramı haline gelmiştir. Öncü sosyal bilimciler ortaya koydukları matematiksel teorilerle seküler ve çıkar düşüncesine dayalı toplumların yaşayabileceğini kanıtlanmışlardır.

Diğer medeniyetlerden önce rasyonelleşen Batılı toplumlar sanayileşmeyi başarmışlar, tüm dünyaya hakim olmuşlardır. Bu bağlamda Avrupa medeniyeti demokrasiyle birlikte ticarete dayalı evrensel bir medeniyet haline gelmiştir. Avrupa'nın ardından Amerika'nın hızla yükselişi tüm dünyada serbest piyasa ekonomisiyle birlikte demokrasinin uluslararası bir norm olarak kabul edilmesini sağlamıştır.

Birinci Dünya Savaşı'nın ardından Osmanlı Devleti temel değer sistemiyle çökmüş, saltanat ve hilafet son bulmuştu. 20. yüzyılda dünyadaki en etkin unsur din değil ekonomiydi. Batılı toplumların ihtirasları ve hırsları ekonomiye odaklanıyordu. Batılı medeni toplumlar fabrika açıyor, borsalar ve ticaret odaları kuruyor, müzeler açıyor, sanatkarlar, edebiyatçılar yetiştiriyordu. Kurulacak olan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin elitleri de medeniyetin yolunun sanayileşmekten geçtiğini görmüştü.

Kurtuluş savaşını kazanmamızın hemen ardından 1923 yılında İzmir İktisat Kongresi düzenlendi. İzmir İktisat Kongresinde ekonomik bağımsızlık ve hızlı sanayileşmek hedefleri belirlendi. Yeni kurulan Türk Devletinin bağımsızlığının temelinde ekonomi olduğu, yani zenginlik olduğu fark edilmişti. Cumhuriyeti kuran elitler iktisadi kalkınmanın temel ve öncelikli koşulunun zihniyet değişikliği olduğunu da fark etmişlerdi. Böylece kendi insanına Batılı değer sistemini ve kültürel normlarını benimsetmeyi hedeflediler.

Osmanlı Devleti'nin yıkılmasıyla temel değer sisteminin yok olması, yeni kurulan Türk devletiyle Batılı kültür ve değerlerin hızla benimsenmesi toplumumuzda bir ahlak bunalımına

yol açmıştır. Son iki yüz yıldır gerçekleştirilen Batılılaşma hareketleri ve reformlarla Türk toplumunda derin, problemli bir kültürel değişim yaşanmaktadır. Bu çalışmada Avrupa'da Feodalizmden Kapitalizme geçiş süreci, Türk toplumuna modern iktisat düşüncesinin girişi ve Türk toplumdaki kültürel değişim üzerinde durulmaktadır. Bu bağlamda çalışmada Türk toplumunda kültür, ekonomi ve siyaset ilişkisi anlatılmaktadır. Ayrıca, çalışmada Batılı ticaret standartları ile İslam kültürünün entegre olmasından ortaya çıkan sosyal ahlak üzerinde de durulmaktadır.

Avrupa'da Feodalizmden Kapitalizme Geçiş

Ortaçağ Avrupası'nda feodal sistem egemendi. Feodalizmde üretim şekli tarımsal üretime dayalı, zenginliğin ölçüsü ise topraktı. Ortaçağda en zengin ve güçlü mal sahibi ise Kilise kurumuydu. Ortaçağ Avrupası'nda Kilise hızlı bir şekilde zenginleşirken ekonomik öneminin manevi önemine ağır basmaya başladığı görülüyordu. Birçok uzman araştırmacı ortaçağda Kilisenin diğer aristokratlardan çok daha kötü olduğunu ileri sürmektedir (Huberman,2017:24).

Kilisenin zenginliği ile misyonu arasında büyük bir çelişki vardı. Ortaçağın en zengin ve güçlü mal sahibinin Kilise olmasına rağmen öteki soylular kadar bile hayır işlemediği kanıtlanmıştır. Avrupa'da Kilisenin hayır işleri için zenginlerden yardım istediği, ancak kendi kaynaklarını yardım işlerinde pek kullanmadığı da bilinen gerçekler arasındadır. Ortaçağ Avrupası'nda Feodal sistem oldukça verimsizdi. Feodal sistem çalışan sınıfları aylak sınıfların insafına bırakan, toprağı işleyenlere değil, zorla ellerinde tutanlara veren despotik bir örgütlenmeye dayanıyordu(Huberman,2017:24).

Ortaçağ Avrupası'nda şehirlerde zengin tüccarlar yaşıyordu. Feodalizmde ticaretin yaygınlaşmasından sonra yeni bir servet türü ortaya çıktı, bu yeni servet türü para sermayesiydi. Şehirlerde ticaret büyüdükçe iş bulmak ümidiyle kırdan şehirlere daha fazla insan göç ediyordu. Feodalizm ortamı tam bir hapishaneyi çağrıştırırken, şehirlerdeki ticari faaliyetler ise tam bir özgürlük ortamını yansıtıyordu. Bu süreç içerisinde şehirlerdeki tüccarların özgürlük ve demokratik yönetim talepleri daha da arttı, şehirlerin yönetimini tedricen ellerine geçirdiler. Yeni bir servet türü olan para yükselen orta sınıfa yönetime katılma fırsatı veriyordu. Şehirlerdeki tüccarlar özgürce iş yapmak istiyordu, bunun için de önlerindeki bütün engellerden kurtulmak ve daha demokratik bir yönetim kurmak istiyorlardı(Huberman, 2017:39-41).

Bu süreçte Avrupa'da 1517'de Martin Luther öncülüğünde geleneksel Hristiyan dinine karşı bir reform gerçekleştirildi. Avrupa'nın yükselişini gerçekleştirecek olan rasyonel Protestan inanç sistemi ortaya çıktı. Geleneksel Hristiyan inanç sistemi para kazanmaya iyi gözle bakmaz, hatta günah olarak kabul ederdi. Ticaretle uğraşan bir insanın günahattan uzak kalamayacağı düşünülürdü.

Ortaçağda Avrupa'da tüccar sınıfların artması ve gelişmesi geleneksel Hristiyan anlayışına karşı bir baskı oluşturmaktaydı. Martin Luther tarafından Protestan Reformunun yapılması bu geleneksel anlayışı iyice tehlikeye atıyordu. Protestanlara göre tüccarlar iyi ve faydalı insanlardı. Dolayısıyla, Protestanlar yeni yükselen tüccarları yani, orta sınıfları desteklediler. Böylece, Protestan olan orta sınıflar büyümeye ve gelişmeye başladılar.

Kalvinizmin kurucusu olan John Kalvin tüccarların aleyhinde olan geleneksel Hristiyan

anlayışını revize etti. Böylece, Kalvinistler geleneksel Hristiyan anlayışını tersine çevirdiler. Protestanlığın önemli bir mezhebi olan Kalvinizme göre zenginlik bir kurtuluş işaretiydi. Bir insanın serveti arttıkça kurtulduğuna dair işarete artıyordu. Calvin'in bu yeni görüşleri Protestan ülkelerde hızla yayıldı. Avrupa'da Protestanların yaşadığı ülkelerin veya bölgelerin daha hızlı geliştiği de fark ediliyordu(Singer,1993:77-78).

Yozlaşan Kilise kurumuna karşı yapılan hareketin arkasında da yükselen Protestan orta sınıfların olduğu görülmüyordu. Avrupa'da yükselen orta sınıf feodalizme ve güçlü kurumu olan Kiliseye karşı başkaldırıyordu. Protestanlar ticari faaliyetleri Katolikler gibi günah olarak kabul etmiyor, hatta iş adamlarının karının veya kazancının helal/meşru olduğunu ileri sürüyorlardı. Böylece Protestanlar geleneksel Hristiyanlık dininin ticari faaliyetlere bakışını kapitalizmin gelişmesi için revize ediyorlardı. Oldukça rasyonel olan Protestanların çalışma disiplini, kazandıkları paraları tüketime değil şirketlerine yeni yatırım olarak ayırmaları, dürüst ticaret ahlakları yeni doğmuş olan kapitalizmin meşruiyetini sağlamaktaydı(Huberman,2017: 84).

Protestan inanç sistemi modern burjuvaların yaşam biçiminin gelişmesine yardımcı olmuştur. Protestanların rasyonel inanç sistemi çalışkanlık, dürüstlük, çok çalışmak, tasarruf ve yatırım yapmak, sözünde durmak gibi burjuvaların erdemlerini meydana getirmiştir. Avrupa'da Protestanların yaşadığı ülkelerin ve bölgelerin daha hızlı geliştiği görülmüştür. Kısacası, günümüzde Batılı ülkelerdeki kapitalizmin iş ahlakının Protestan inanç sisteminden doğmuş olduğu kabul edilmektedir.

Ortaçağda aşırı düzenlenmiş kuralları ve yönetmelikleriyle lonca kurumunun modası geçmiş, ömrü tamamlanmıştı. Loncalar piyasa sisteminin ve endüstrinin gelişmesine engel oluyordu, yıkılması gerekiyordu. Onaltıncı yüzyıl ile onsekizinci yüzyıl arasında Ortaçağ'ın lonca sistemi ve bağımsız zanaatkarları yok olma sürecine girdi. Onların yerini kapitalist-tüccara bağımlı bir ücretli sınıf aldı. Böylece, sanayi devriminin ve fabrika sisteminin yolu açılmış oldu(Huberman, 2017:132).

Ortaçağın sonlarına doğru en önemli gelişme orta sınıfların, yani burjuvaların güçlenmesi ve yönetimi tedricen ellerine geçirmesiydi. Yönetimi ellerinde bulunduran aristokrasi ise sürekli güç kaybediyor, hiç istemeden yönetimi yeni yükselen orta sınıfa burjuvalara bırakıyordu. Burjuvalar aristokratlara göre daha eğitilmiş, yetenekli ve yaratıcı kişilerdi. Bu özelliklerinin farkında olan burjuvalar aristokratları beğenmiyorlardı ve aristokratların hiç hak etmedikleri pozisyonları işgal ettiklerini düşünüyorlardı. Ortaçağın sonlarında endüstriler şehirlere kaymıştı. Ayrıca, ortaçağın sonlarına doğru Avrupa'da ulus devletler oluşmuştu. Bu bağlamda ulusal yasalar, ulusal diller, hatta ulusal kiliseler ortaya çıktı. İnsanlar artık kendilerini İspanya, İngiltere veya Fransa vatandaşı olarak görüyorlardı.

Bu bağlamda 1776 yılı bir devrim yılı oldu. Adam Smith 1776 yılında yayınladığı "Ulusların Zenginliği" kitabı ile modern ekonomi biliminin ve kapitalizmin doğduğunu ilan ediyordu. Yükselen orta sınıflar Smith'in öncülüğünde bir devrim gerçekleştiriyordu ve serbest ticaretle birlikte daha demokratik bir yönetim istiyorlardı. Yükselen orta sınıflar genişleyen ticaret ve endüstrinin bütün fırsatlarından yararlanmak istiyorlardı.

Böylece, liberalizmin ve "laissez-faire" politikalarının önü açılıyor, feodalizm yıkılıyordu. Feodalizme ve despotik yönetime asıl öldürücü darbe 1789 Fransız Devrimiyle

geldi. Bu devrimleri yapan burjuvalar yazarlar, öğretmenler, devlet memurları, tüccarlar, sanayiciler, bankerlerden oluşuyordu. Liberalizmin parolası olan laissez-faire'in karşılığı ise ekonomide, siyasette, din ve bilimde aklın yönetimi idi. Orta sınıfların, yani burjuvaların güçlenmesi demokratik yönetimin bir norm haline gelmesini de sağlıyordu (Huberman, 2017:151).

Türk Toplumunda İktisat Düşüncesi

Osmanlı toplumunda tasavvuf önderleri aşırı dünya sevgisinin, kişinin kendini sevmesinin ve kişisel çıkar düşüncesiyle hareket etmesinin günah olduğu inancını benimsemiştir. Dünya sevgisinin ve kişisel çıkar düşüncesinin insanları kötülüğe sevk edeceğine, ahiretle irtibatını koparacağına, toplumsal dayanışmayı da bozacağına inanmışlardır. Dolayısıyla, dünya sevgisi ve kişisel çıkar düşüncesinin popüler olmasıyla birlikte ahlaki iklimin bozulacağından, açgözlülüğün ve bencilliğin yaygınlaşacağından korkulmuştur. Bu yüzde insanlar arasında zühd ve kanaatkarlık adına yoksulluk teşvik edilmiştir.

Avrupa'da sanayi devrimiyle birlikte ekonomi bilimi doğmuş ve rasyonel davranışa geçiş yapılmıştır. Batı dünyasında yükselen burjuvalar kişisel çıkar ilkesiyle kar elde etmek için rasyonel olarak hareket ediyordu. Osmanlı insanının ise kanaatkar oluşu, durağan ve tutucu karakteri, yalnızca geçimini temin etmek için çalışması ticaretin gelişmesini önleyici bir faktör oluşturmuştur. Bu yüzden Osmanlı toplumunda rasyonel davranışa geçiş yapılamamış, iktisadi olarak hesaplayabilen tüketiciler ve üreticiler yetişmemiştir. Osmanlı toplumu da iktisadi olarak hesaplayabilen bir topluma dönüşememiştir.

Ayrıca, geleneksel Osmanlı iktisadı iâşecilik olarak bilinen ihtiyaca ayarlı bir arz düşüncesini uygulamaktaydı. Yani, kapitalist piyasa düzeninin gerektirdiği gibi talebi körükleyen ve kitlesel üretimi/tüketimi teşvik eden bir iktisadi zihniyet taşııyordu. Bunun dışında Osmanlı tüccar ve sanayici grupların yeniliğe kapalı gelenekçi bir yöntem izledikleri, rasyonel davranmadıkları ve yeni ürünler üretmedikleri görülmüyordu. Bu durumu fark eden Osmanlı aydınları ise ticaretin ve piyasa sisteminin gelişmesi için Osmanlı insanını rasyonel davranmaya, ticari faaliyetlere katılmaya teşvik etmiştir.

Çıkar düşüncesiyle hareket eden iktisadi olarak rasyonel bir orta sınıfın olmaması, toplumsal ahengin bozulmaması için zühd ve kanaatkarlığın teşvik edilmesi, özel mülkiyetin yaygın olmaması, tarıma dayalı ilkel üretim yapısı, piyasa mantığının bulunmaması, büyük servetlerin ortaya çıkmasının önlenmesi Osmanlı toplumunun kapitalist sistemin dışında kalmasına yol açmıştır. Batılı ülkelerde yaşanan sanayi devrimine karşın Osmanlı Devleti gelenekçi kimliğini sürdürmüştür. Bu yüzden rasyonel davranışa geçiş yapılması mümkün olamamıştır.

19. yüzyıla gelindiğinde Osmanlı Devleti'nin içine düştüğü siyasi ve iktisadi durum yeni dünya düzenine ayak uydurmasının zeminini hazırlamıştır. Osmanlı iktisadi dünya görüşüne yön veren iâşecilik (provizyonizm), fiskalizm ve gelenekçilik (tradisyonalizm) ekonomi ilkeleri de gözden düşmüştür. Bu durum Batı iktisadi düşüncesine karşı duyulan ilginin ortaya çıkmasında önemli bir rol oynamıştır (Aydar, 2019:26).

Batı iktisadi düşüncesi etkisinde gelişen Osmanlı iktisat literatürü 1833 yılına kadar uzanmaktadır. 1833 yılında yazıldığı anlaşılan ilk eserin adı "Risale-i Tedbir-i Umran-ı Mülki"

TİDSAD

dir. Bu eseri ilk Türkçe iktisat kitabı olarak görmek mümkündür. Yazarı tam olarak bilinmeyen bu eserde Batı'daki iktisadi gelişmeler üzerinde durulmaktadır. Bu eserin Osmanlı Devleti'nin iktisat politikasına yeni bir soluk kazandırdığı düşünülmektedir.

Bu eser Osmanlı iktisadi düşünce tarihinde yeni bir dönemin başlangıcını haber vermektedir. Bu eserin Osmanlı iktisadi düşüncesinde gelenekselciliğin yerini gelişme düşüncesinin almasında önemli bir rol aldığı ileri sürülmektedir. Eser aynı zamanda Türk iktisat düşüncesinde modernleşmenin önemli bir safhasını oluşturan bir eserdir(Aydar,2019:62).

Yazarın Avrupa'da politik ekonomiye dair kaleme alınmış risale dergi vs. kaynaklardan haberdar olduğu ve bunlardan yararlandığı anlaşılmaktadır. Yazarın ifadelerinden Hume, Malthus ve Ricardo gibi Klasik iktisatçılar hakkında bilgi sahibi olduğu da anlaşılmaktadır. Yazarın amacı insanları politik ekonomiye dair bilgilendirmektir. Bu eserden sonra Osmanlılarda yeni iktisat anlayışı çerçevesinde ortaya konan kitapların sayısında artış yaşanmıştır(Aydar, 2019:33-34).

1839'da yapılan Tanzimat Reformundan sonra Osmanlı Devleti kozmopolitan, yani İngiltere merkezli evrensel liberal iktisat düşüncesi etkisinde kalmıştır. Osmanlı Devleti için en uygun olanın liberal iktisat politikaları olduğu düşünülmüştür. Liberal iktisat politikaları ile sanayileşmenin ve kalkınmanın gerçekleşeceği ümit edilmiştir. Bu bağlamda Smith ve Ricardo gibi Klasik iktisatçıların kitapları tercüme edilmiş ve Osmanlı iktisat literatürüne kazandırılmıştır. Ancak, kozmopolitan (liberal) iktisat düşüncesi ile Osmanlı Devleti sanayileşmeyi başaramamış ve yarı-sömürge durumuna düşmüştür.

İngiltere merkezli liberal iktisat düşüncesi ve politikaları ancak ondokuzuncu yüzyılın sonlarında, yirminci yüzyılın başlarında terk edilebilmiştir. Osmanlı Devleti'nin kurtuluşu için liberal iktisat düşüncesinin yerine solidarizme dayalı Almanya merkezli milli iktisat düşüncesine geçiş yapılmıştır. Almanya merkezli iktisat düşüncesine göre kozmopolitan iktisat mümkün değildir, yani evrensel iktisat kanunları olamaz. Her ülke kendi koşullarına uygun kalkınma yolunu veya stratejisini izlemelidir. Türk toplumunda milli ekonomi düşüncesinin öncüleri arasında Ziya Gökalp, Yusuf Akçura ve Tekin Alp bulunmaktadır. Böylece, 1980 yılına kadar uygulanan karma ekonomi modelinin temeli atılmıştır.

Birinci Dünya Savaşı'nın ardından Osmanlı Devleti kurumları ve temel değer sistemiyle birlikte tarihten silinmişti. 20. yüzyılda dünyada en etkin unsur din değil ekonomiydi. Batılı toplumların ihtirasları ve hırsları ekonomiye odaklanıyordu. Batılı medeni toplumlar fabrika açıyor, borsalar ve ticaret odaları kuruyor, müzeler açıyor, sanatkarlar yetiştiriyordu. Bu bağlamda yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin elitleri de medeniyetin yolunun sanayileşmekten geçtiğini görmüştü(Ülken,1981:10-11).

Kurtuluş savaşını kazanmamızın hemen ardından 1923 yılında İzmir İktisat Kongresi düzenlendi. İzmir İktisat Kongresinde ekonomik bağımsızlık ve hızlı sanayileşmek hedefleri belirlendi. Yeni kurulan Türk Devletinin bağımsızlığının temelinde ekonomi yatmakta olduğu fark edilmişti. Yeni Türkiye Cumhuriyeti Devleti de iktisadi bir devlet olacaktı(Ülken,1981:10-11).

Cumhuriyeti kuran elitler iktisadi kalkınmanın temel ve öncelikli koşulunun zihniyet değişikliği olduğunu fark etmişlerdi. Çünkü, iktisadi kalkınma her şeyden önce bir inanç işidir.

TİDSAD

Bu nedenle halkta kalkınma bilincinin yaratılması, hareketin itici gücünü, yani manevi dinamosunu oluşturacaktır. Halkta bu yolda bir zihniyet değişikliği uyanmamışsa, bütün çabaların sonuçları kısır kalmaya mahkumdur(Ülken,1981:48).

Osmanlı Devleti'nde olduğu gibi Cumhuriyetin kuruluş yıllarında da hızlı sanayileşmeyi gerçekleştirebilecek rasyonel, güvenilir ve ayakları yere sağlam basan yerli girişimci sınıflar bulunmamaktaydı. 1929 Büyük Ekonomik Buhranının da etkisiyle Cumhuriyeti kuran siyasetçiler ve bürokratlar “Devletçilik” adını verdikleri milli iktisat politikalarını izlemeye karar verdiler.

1950 yılına kadar devleti yöneten Cumhuriyetçi elitler Anadolu'nun geri kalmış kentlerine tekstil, şeker, cam, kağıt, çimento, değerli maden işletmeleri gibi sanayi projelerini dağıttı. Devletin mülkiyetinde olan bu sanayi işletmeleri büyük ölçekli olduğu gibi ileri teknolojiye sahipti. Kısa dönemde bir alt-yapı oluşturuldu ve sanayileşme süreci harekete geçirildi. Böylece, Türkiye artık daha önce ithal ettiği bir çok temel tüketim malını üretir duruma geldi.

Osmanlı tarihini ve kültürünü çok iyi tanıyan bir aydın olarak Sabri Ülgener yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde ekonomi ve kültür arasındaki ilişki üzerine çalışmıştır. Weber'in araştırma metodunu izleyerek yaptığı çalışmalarda Osmanlı'dan miras kalan irrasyonel zihniyetin kaynaklarını saptamıştır. Bu bağlamda Osmanlı mirası üzerine kurulan Türkiye ekonomisinde rasyonel davranışa geçiş yapılması için önerilerde bulunmuştur. Ülgener Weber gibi kapitalizmin ve rasyonelleşmenin günümüz dünyasının kaçınılmaz, dönüşü olmaz bir yolu olduğunu görmüştür.

Ülgener uzun yıllar boyunca uygulanan devletçilik ideolojisiyle Türkiye'nin çok hızlı gelişemediğini ve rasyonel davranışın çok hızlı gelişemediğini fark etmiştir. Türk toplumunun rasyonel, ayakları yere sağlam basan, güvenilir iktisadi bireylerin ve firmaların öncülüğünde, yani liberalizmle daha hızlı gelişebileceğini saptamıştır. Ayrıca, Ülgener tüm boyutlarıyla insan gerçeğini kullanmayan ithal ve seküler modellerle sağlıklı, kalıcı bir kalkınmanın mümkün olmadığını ileri sürmüştür. Milli ve manevi değer sistemimizi esas alan, ancak bu değerlerimizi günün ve çağın ihtiyaçlarına göre yorumlayan çözümlerin tek çıkış yolu olduğunu savunmuştur.

1923 yılından 1980'lerin başlarına kadar Türkiye'nin ekonomi modelinin en önemli özelliği milli bir girişimci sınıfın gelişmesine kadar devletin ekonomiye müdahale ettiği karma bir ekonomi olmasıdır. Türkiye'de sanayileşme ve özel sermaye birikimi devletin önderliğinde gerçekleşmiştir. Ayrıca, Türkiye'nin kalkınma sürecinin bir diğer önemli özelliği ise kamu politikasında devletçi ve liberal politika çevrimlerinin yaşanmasıdır. Fakat bu süreç ekonomik krizlerle ve kısa süreli de olsa demokratik yönetimin kesilmesiyle yaşanmıştır. Türkiye 1980'lerin başlarından itibaren de aşırı düzenlenmiş ve içe dönük ekonomisini dünya piyasalarıyla entegre etmeyi başaramamıştır. 1980 yılından sonra dışa açılmasıyla birlikte Türkiye artık nitelikli sanayi malları üreten ve ihraç eden bir ülke konumuna gelmiştir.

1980'den sonra Kayseri, Gaziantep, Bursa, Denizli, Konya gibi illerde Müslüman iş adamlarının sahip olduğu KOBİ'lerin yükselişi, ileri teknolojiye dayalı üretim ve ihracat yapabilmeleri, marka yaratabilmeleri, küresel ekonomiyle entegre olabilmeleri Anadolu'daki kentlerin profilini değiştirmiş ve yeni orta sınıfların doğmasına yol açmıştır. Orhan Türkdoğan

ve Şükrü Hanioglu gibi tanınmış akademisyenler Müslüman iş adamlarını İslami Kalvinistler olarak tanımlamışlardır. Böylece, Türk toplumunda ekonomi/ticaret rasyonelleşirken güzel bir ahlakla da birleşmiştir.

Türkiye’de devlet ağırlıklı ekonominin baskın olduğu Kırıkkale ile ticaretle gelişen Kayseri karşılaştırıldığında, bir köy görünümünde olan Kırıkkale’nin yanında Kayserinin bir Avrupa kenti gibi görüldüğü fark edilmektedir. Kayseri İslami Kalvinizmin başkenti olarak da kabul edilmektedir. İslami Kalvinizmin geliştiği iller arasında Bursa, Denizli, Konya, Gaziantep gibi Anadolu kentleri bulunmaktadır. Ticaretin/ekonominin İslam kültürüyle entegre olduğu Anadolu kentlerinin, refah düzeyi bakımından Güney Avrupa’daki kentlerin görünümüne sahip olduğu görülmektedir. Bu kentlerin sosyal bakımdan daha dengeli olduğu da anlaşılmaktadır. Batılı ticaret standartlarıyla birleşen İslam kültürü ekonomik büyümeye ve kalkınmaya yol açmaktadır.

Türk Toplumunda Kültürel ve Zihinsel Dönüşüm

Yirminci yüzyılın başlarında Amerika’nın Avrupa’yı geçerek dünyanın yeni sanayi devi olduğu görülüyordu. Amerika kapitalizm modeliyle birlikte kendi kültürel normlarını tüm dünyaya dayatıyordu. Amerika’nın öncülüğünde tüm dünyada durağan bir hayattan çok hareketli bir hayata geçiş yapılıyordu. Radyo, otomobil, telefon, elektrikli tüketim araçları geniş bir kesime ulaşıyordu. Amerika’da ortaya çıkan Taylorizm ve Fordizm gibi akımlar ekonomide, sosyal hayatta bir devrimsel süreç başlatmıştı. Amerika’da ortaya çıkan bu yeni hayat tarzı Avrupa’yı etkisi altına aldıktan sonra ardından Türkiye’ye de ulaşmıştı. Türk toplumunda bu yeni hayatın etkili olmaya başlaması her geçen gün Cumhuriyet elitlerini kaygılandırmaktaydı (Toprak,2019: 14).

Birinci Dünya Savaşının ardında Osmanlı Devleti çökmüş, saltanat ve hilafet son bulmuştu. Cumhuriyet elitlerinin reform planları, halk arasında seküler yaşam özlemi, dışardan gelen Batılı kültürel normların hızla benimsenmesi Türk toplumunda derinden yaşanan uyumsuzluklara neden olmaktaydı. Tarihten silinen Osmanlı Devleti kendi değer sistemini ve kültürel normlarını da beraberinde götürmüştü. Bu bağlamda yeni Türk Devletinin kurulması için mücadele eden Cumhuriyet elitleri tıpkı Batılı toplumların yaptığı gibi kendi yeni insanını, ekonomisini ve toplumunu inşa etmeyi amaç edindiler. Bir başka deyişle kendi insanına yeni değer sistemini ve kültürel normlarını benimsetmeyi hedeflediler(Toprak,2019:15).

Kurtuluş savaşının kazanılmasından sonra Cumhuriyeti kuran elitler Anadolu’da yeni hayat tarzının hızla benimsenmesi için bir kültür devrimi yapmayı düşünüyorlardı. Bu ancak Doğu’dan Batı’ya kesin bir geçişle başarılabilirdi. Bu bağlamda Cumhuriyeti kuran seçkinler öncelikle hukuk ardından eğitim, medeni hayat, ekonomi gibi alanlarda büyük devrimler yaptılar. Bu devrimlerle hukuk sistemini, ekonomiyi, medeni hayatı, eğitim sistemini laik, çağdaş ve rasyonel bir kurumsal yapıya kavuşturdular.

Böylece planlı olarak devlet eliyle Doğu’dan Batı’ya geçiş sürecini ve kültürel değişimi yönettiler. Bu şekilde kalkınmanın dinamosu olacak bilimsel anlayışı, yeni hayatı ve normlarını, sekülerliği Anadolu insanına benimsetmeye çalıştılar. 1930’ların başlarına kadar yapılan radikal devrimlerle Anadolu’nun yeni rasyonel/seküler insanını ve toplumunu inşa etme sürecinin temelleri atılmış oldu. Yeni hayat idealine ulaşmak için radikal sosyal mühendislik projeleri

uygulamaktan da kaçınmamışlardır(Toprak,2019: 15).

Cumhuriyetin kuruluşundan 1950 yılına kadar Türk toplumunda siyasi hayatı biçimlendiren ve modernleşme sürecini yöneten parti Cumhuriyet Halk Partisi olmuştur. CHP’li siyasi ve bürokratik elitler gelenek karşıtı, merkezi, bütüncül ve tepeden inmeci modernliği benimsemişlerdir. CHP’li elitler kültürel olarak bilimsel iyimserliğe sahiptirler ve ilerleme düşüncesini benimsemişlerdir. Yani, bilim ile daha iyi bir dünyanın ve toplumun kurulacağını savunurlar. Toplumu daha ileriye götüreceğini düşündüklerinden radikal sosyal mühendislik projeleri uygulamışlardır. Türk toplumunda 1950 yılından itibaren çok partili hayata geçiş yapıldı. 1950 yılında iktidara gelen ve geleneği temsil eden parti Demokrat Parti olmuştur.

Demokrat Parti gelenekle modernliği uzlaştıran, kısmi modernleşmeyi benimseyen ancak liberal değerlere açık, Anadolu’yu önemseyen bir modernleşme yaklaşımı izlemiştir. Muhafazakar Demokrat olarak ifade edilen Demokrat Partili elitler ise kültürel olarak bilim konusunda şüpheli bir tutum sergilemişlerdir. Modernleşme sürecinde ortaya çıkan sorunların kaynağı olarak bilimsel gelişmeleri ve geleneğin ihlal edilmesini görmüşlerdir. Böylece merkezinde kültürel düşünce farklılıkları olan, “bürokratik modernlik” ve “demokratik modernlik” biçimi şeklinde süren bir çatışma ortaya çıkmıştır(Yıldırım,2012:100).

Bu bağlamda Türkiye Cumhuriyeti Devletinin kuruluşundan itibaren ortaya çıkan bu iki siyasi kültürün ekonomi modeli üzerinde de çok etkili olduğu görülmektedir. CHP devletin resmi ideolojisi haline gelmiş kurucu siyasi kültürü temsil etmektedir. Anadolu’dan yetişmiş, İslam kültürü ve geleneğini temsil eden, liberal değerlere açık gruplar ise Muhafazakar Demokratlardan oluşmaktadır. Muhafazakar Demokratlar DP, AP, ANAP, AKP gibi partilerde örgütlenmişler ve siyasi hayata katılmışlardır.

Her iki siyasi kültürün de amaçlarının aynı olduğu yani, Türkiye’yi modern ve müreffeh bir ülke konumuna getirmek olduğu kolaylıkla anlaşılmaktadır. Ancak, aynı hedefi paylaşımlarına rağmen kültürel olarak bu hedefe ulaşma yöntemleri arasında farklar olduğu görülmektedir. Örneğin, Türkiye’de CHP’li elitler devlet güdümünde sanayileşmeyi benimserken, Muhafazakar Demokratlar ise devletin yerini özel girişimin almasının daha hızlı bir büyümeye yol açacağını düşünmektedirler.

Bu bağlamda Türk toplumunda Batılılaşma hareketleri içinde de iki farklı ana görüşün bulunduğu fark edilmektedir. Bu iki farklı ana görüşün ilki bütüncül Batılılaşma yaklaşımı, ikincisi de kısmi Batılılaşma yaklaşımı olarak bilinmektedir. Bütüncül Batılılaşmayı savunanlar “Batıyı gülüyle dikeniyile alma” tutumunu benimsemişlerdir. Kısmi Batılılaşmayı benimseyenler ise seçmeci bir tutum izlemişler, Batıyı kültür ve uygarlık olarak iki parça halinde görmüşlerdir. Kısmici yaklaşımı benimseyenler Batının kültürünü değil, modern bilim, teknoloji, kalkınma gibi kavramlardan oluşan uygarlığının alınmasının daha uygun olacağını savunmuşlardır (Mollaer, 2016:75).

Türk muhafazakarlarının bir çok kimlikte şahsiyet kazandığı görülmektedir. Türk muhafazakarları arasında Kemalistler olduğu gibi Müslüman aydınlarda yer alır. Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş aşamasında bir sosyolog olarak kılavuzluk yapmış Ziya Gökalp de muhafazakar kimliğiyle ön plana çıkmıştır. Gökalp’in kısmi Batılılaşmayı benimsemesi kültürel olarak muhafazakar olmasına yol açmıştır. Ziya Gökalp’in kültürel muhafazakarlığı Türkiye’nin

muhafazakar modernleşmeci bir rota izlemesinde de etkili olmuştur. Önde gelen Türk muhafazakarları arasında olan Gökalp aydın halk bütünlüğünün sağlanması için bütün toplumu birleştirecek bir milli kültürün oluşturulmasını savunmuştur.

Türk toplumunun modernleşmesinde önemli katkılarda bulunmuş Ziya Gökalp'in günümüzde de geçerliliğini koruyan önemli bir vizyonu vardır. Ziya Gökalp'in ortaya koyduğu "Türkleşmek-İslamlaşmak-Muasırlaşmak" modernleşme vizyonunda İslamlaşmanın hedefi İslam değerlerini ve İslam toplumunu sevmek, İslam dünyası ile işbirliği yapmaktır. Türkleşmek akımı ise Türk milletine ait özellikleri benimsemek, Türk kimliğine sahip olmak, Türk dünyası ile işbirliği yapmak anlamına gelmektedir(Türkdoğan, 1998:118).

Gökalp'e göre Muasırlaşmak akımı, yani başka bir deyişle modernleşme akımı da kültürel olarak Batılılara benzemek anlamına gelmemektir. Ziya Gökalp'e göre muasırlaşmak Avrupalılar gibi otomobiller, uçaklar, gemiler, denizaltılar üretip kullanabilmektir. Ona göre ne zaman bilimsel bilgi ve sanayi üretiminde Avrupalılara ihtiyacımızın kalmadığını görürsek, o zaman modernleşmiş olduğumuzu anlamamız gerekecektir(Türkdoğan, 1998:118).

Türk muhafazakarlığının benimsediği bir çok kavram doğrudan kültürle ilişkilidir. Aynı zamanda Türk toplumundaki muhafazakarlar arasında ekonomiye karşı kültüre yaslanma gibi bir eğilim görülmektedir. Ancak, kalkınma meselesi ikinci kuşak muhafazakarların gündemini oluşturmuştur. İkinci kuşak muhafazakarlar arasında bulunan Peyami Safa Ziya Gökalp'ten sonra gelen muhafazakar sentezciliğin önde gelen düşünürü olmuştur. Gökalp'in kültür-medeniyet sentezi, Safa'da Doğu-Batı sentezine dönmüştür. Safa'ya göre Türkiye'nin kurtuluş reçetesi Doğu ile Batı'nın muhafazakar ölçülülük gereğince uygun dozlarda karıştırılmasıdır (Mollaer,2016: 105-106).

Türk toplumundaki muhafazakarlar hızlanan sosyal ve ekonomik değişimin bir travmaya yol açmadan gerçekleşmesi için mücadele etmişlerdir. Türk muhafazakarlar sosyal ve ekonomik modernleşmenin kültürel açıdan takip edilecek muhafazakar politikalarla gerçekleşmesini savunmaktadırlar. Anahtar cümle, yerel, geleneksel ve dinsel değerleri muhafaza ederek, sanayileşmek ve hızla gelişmektir(Mollaer,2016:104).

Sosyal ahlak (din sosyolojisi) konusunda önemli görüşleri olan Recep Şentürk'e göre Türk toplumun günümüzdeki en temel meselesi ekonomik krizler, işsizlik, enflasyon gibi sorunlar değil, ahlak bunalımıdır. Ahlak bunalımımızın temelinde ise kültürel bunalım ve Batı'ya entellektüel bağımlılık yatmaktadır. Son iki yüz yıldır uygulanan Batılılaşma hareketleri ve reformlar ile Türk toplumunda derin, problemleri bir kültürel değişim yaşanmıştır. Merkezinde İslam kültürü bulunan, ahlak bunalımını çözecek, toplumu birleştirecek bir milli kültür oluşturulamamıştır(Şentürk, 2009:71).

İslam Kültürüne Göre Kalkınma Anlayışı

İslamiyete göre bir insanın maddi ihtiyaçlarının olması doğal olduğu gibi kaçınılmazdır. İslam dini insanlara bu dünyada maddi ihtiyaçlarını sağlamak için çalışırken, aynı zamanda hayatı huzur içinde nasıl yaşayacaklarını öğretir. İslam'ın insanın servet edinme, zenginleşme veya yaşam standartlarını iyileştirme arzusuna yaklaşımı da olumludur. İnsan doğasında bulunan bu duyguları yok etmek veya baskı altında tutmak, insani bir yaklaşım olmaz.

İslam kültürünün zenginliğe veya daha iyi bir hayat yaşama arzusuna bakışı genel

TİDSAD

manada olumludur. Topluma fayda sağlayacağı için, İslam'ın bireylerin servet edinme ve zenginleşme çabalarını özendirdiği görülür. Kur'an'da doğrudan veya dolaylı olarak zenginliği kötüleyen herhangi bir ayet mevcut değildir. Tam aksine, dolaylı olarak zenginliği öven ve onu gerekli kılan ayetler vardır. Dünyayı veya zenginleşmeyi kötüleyen uydurulmuş rivayetler İslam toplumunun ekonomik gelişmesine zarar verebilmektedir.

İslam literatüründe zühd ve kanaat adına yoksulluğun bir çok kaynakta savunulduğu görülür. Bunun en önemli nedeni Müslümanların dünyevileşmesini ve günaha karışmasını önlemektir. Halbuki, zenginlik ve hemen onunla beraber infak, yani sosyal adalet vurgusu yapılsaydı, günümüzde Müslüman ülkelerin durumu çok daha farklı olurdu(Ağırman,2007:61).

İslam toplumunun manevi açıdan olduğu kadar maddi gelişmeye de ihtiyacı vardır. İnsanları dünyadan soğutarak maddi sorumluluklarını yerine getirmelerine engel olmak büyük bir vebaldir. İslamiyet servet kazanmayı değil, yığmayı veya biriktirmeyi yasaklamıştır. Dolayısıyla kınadığı kimseler de bu manada servet yığınlarıdır. İslamiyet servetin birkaç kişinin elinde toplanmasına razı değildir. Servet biriktirmek yerine, serveti infak etmek veya yatırımlarla üretime ve istihdama dönüştürmek daha önemlidir. Bu davranışlar ticari faaliyetin ve kazancın meşruiyetini sağlar.

İslam dini bireylere servet edinebilmeleri için özel mülkiyet ve girişim özgürlüğü gibi ekonomik haklar vermiştir. Ancak, bu özgürlükleri diledikleri gibi kullanma konusunda tamamen serbest bırakmaz. Bu özgürlüklerin başkalarına zarar verecek veya ekonomik sistemi olumsuz etkileyecek şekilde kullanılmasına mücadele etmez. Çünkü, özel mülkiyet ve girişim özgürlüğü toplumun çıkarlarına hizmet ettiği ölçüde değerlidir(Ağırman,2007:21-22).

Müslümanların ekonomik özgürlükleri toplumun çıkarlarına hizmet edecek şekilde sınırlandırılmalı ve düzenlenmelidir. Çünkü, piyasa sisteminde ortaya çıkan denetimsiz piyasa güçlerinin kadınlara, çocuklara, toplumun en zayıf kesimlerine zarar vermemesi gerekir. Ayrıca, çok zenginleşen Müslümanlar toplumun diğer fertlerine ihtiyaçları olmadıklarını veya toplumun en zayıf kesimlerinden üstün olduklarını düşünebilirler.

Bu tür egoizmi engellemek için İslam kültürü zenginliğin akışını otomatik olarak toplumun en zayıf kesimlerine yöneltecek ilkeler koyar. Dolayısıyla, piyasa sistemi ve güçleri, rekabet ortamı sosyal hedefler doğrultusunda İslam ilkeleriyle düzenlenir. Sosyal olarak düzenlenmiş piyasa sisteminin topluma hizmet etmesi sağlanır. Ekonomi ve toplum arasında sağlıklı bir ilişki kurulur. Böylece İslami sosyal ekonomi modeline ulaşılır. İslamiyet'in amacı olan huzurlu, adil ve demokratik bir refah toplumu da yaratılmış olur.

Modernizmle ortaya çıkan Neoklasik İktisat Teorisi her durumda rasyonel karar veren homoeconomicusu temel davranış modeli olarak kabul etmiştir. Aynı zamanda, ahlak, din, kültür gibi sosyal unsurların, rasyonel ekonomik davranışı bozduğu varsayımı benimsenmiştir. Günümüzde ekonomi alanında ahlaka ve değerlere göre hareket etmek irrasyonel bir davranış olarak görülmektedir. Din, ahlak, kültür gibi sosyal unsurların sınırlı rasyonelliğe yol açtığı, homoeconomicustan sapmalara neden olduğu varsayımı iş dünyası tarafından da benimsenmiştir (Ünsaldı,2014:176-177).

İslam kültürü ise Neoklasik İktisat Teorisi'nin temel davranış modeli olarak kabul ettiği, materyalist ve her zaman kar peşinde koşan homoeconomicusu reddeder. Her durumda rasyonel

davranarak kar maksimizasyonu yapan homoeconomicusun ülkesi, dini, tarihi, milleti veya ailesi bulunmaz. Bir hesap makinesi gibi matematiksel olarak doğru kararlar aldığı halde, duygusuz, merhametsiz ve asosyal bir karakterdir. Sosyal olarak gömülü değildir. İslam kültürünün kalkınma anlayışına göre değerlerimize bağlılık ekonomik kalkınma yolunda bir engel oluşturmaz, hatta tam tersine ekonomik gelişmeyi hızlandırır.

Bu bağlamda İslam kültürünün kalkınma anlayışına göre ekonominin maneviyatla, yani ahlakla buluşması gerekir. Bu anlayışa göre toplum maddi ve manevi her yönüyle gelişmelidir. Gerçek gelişme de ancak bu şekilde gerçekleşir. Bir toplumun yalnızca maddi yönden gelişmesi yeterli değildir. Dolayısıyla gelişme yalnızca basit bir milli gelir artışı değildir. İslam kültürünün kalkınma yaklaşımına göre ekonomi ve değerler birbirleriyle çatışmazlar, hatta birbirinin tamamlayıcısıdır. Değerleri merkeze alan yeni bir ekonomik anlayışın kabul edilmesi insanlık için bir umut olacaktır(Ünsaldı,2014:170).

Sanayi devrimiyle birlikte Batılı toplumlar hızla rasyonelleşmiş ve sekülerleşmiştir. Feodalizm ve despotik yönetimler ölmüş, yerine kapitalizmle birlikte demokrasi doğmuştur. Bu hızlı, denetimsiz vahşi toplumsal dönüşüm sırasında şiddetli sosyal sarsıntılar ortaya çıkmıştır. Bu şiddetli sosyal sarsıntılar sonucunda Batılı entellektüeller tarafından sosyal ahlak bilimine ihtiyaç olduğu fark edilmiştir. Sosyal hayatın bir bütün olduğu ve ahlak boyutunu da içerdiği kaçınılmaz bir gerçektir. Böylece Batılı ülkelerde modernizmin ve kapitalizmin sebep olduğu sosyal sorunlara karşılık Hristiyan dinine dayalı sosyal ahlak bilimi geliştirilmiştir (Dorrien, 2009:7-8).

Hristiyan Teolojisine dayalı sosyal ahlak bilimi ile kapitalizmin yol açtığı bireycilik, bencillik, yoksulluk ve eşitsizlik, alkolizm, suç oranlarının yükselmesi gibi sorunlarla mücadele edilmektedir. Maneviyata bağlı sosyal ahlak bilimi modern sosyal bilimlerle dinler arasında organik bir bağ kurulmasında da yardımcı olmaktadır. Dine dayalı sosyal ahlak sosyal bir ekonomi için de gereklidir. Örneğin, 2008'deki küresel krizin sebebinin Amerika'nın en iyi işletme bölümlerini bitirmiş şirket CEO'larının narsist yönetim stilleri olduğu iddia edilmiştir. Bu bağlamda şirketler dünyasında da etkili olan sosyal ahlak bilimi, kar maksimizasyonu amacına ek olarak şirketlerin sosyal sorumluluğunun gelişmesine katkıda bulunmaktadır (Dorrien,2009:7-8).

Max Weber çalışmalarında kapitalizmin Protestan kültüründen ve rasyonel sosyal ahlakından doğduğunu ileri sürmüştür. Weber'e göre Avrupa'daki kapitalizm güzel bir kültürden ve ruhtan doğmuştur. Protestanların rasyonel sosyal ahlakları kapitalizmin doğmasını sağlamıştır. Max Weber çalışmalarında Batı Avrupa'da Protestanların yaşadığı bölgelerin daha hızlı geliştiğini de göstermiştir. Weber'e göre maneviyata bağlı sosyal ahlak Avrupa'da toplumsal ve iktisadi gelişmelerin manevi dinamosu olmuştur. İslam kültürüne dayalı bir kalkınma anlayışı da Max Weber'in Protestan Ahlakı görüşüyle desteklenmektedir (Ünsaldı, 2014:178).

Anadolu'da yaşayan Müslüman iş adamlarının İslam dinine dayalı bir rasyonel sosyal ahlak geliştirdikleri, bu rasyonel sosyal ahlakın da toplumsal ve iktisadi gelişmelerin manevi dinamosu olduğu görülmektedir. Protestanlığa benzer rasyonel sosyal ahlakları yüzünden Müslüman iş adamları İslami Kalvinistler olarak da tanımlanmaktadırlar. Bu bağlamda Türk toplumunun yeni İslami burjuvazisini temsil eden, Anadolu'da aile şirket sahiplerinden (KOBİ

sahiplerinden) oluşan Müstakil Sanayici ve İş Adamları Derneği olarak bilinen iş adamları derneği kurulmuştur.

MÜSİAD çatısı altında toplanan Müslüman iş adamlarının sosyal ahlak vizyonuna göre kişisel çıkarlar ile toplum çıkarları birbiriyle çelişki içinde değildir. MÜSİAD üyeleri İslam ahlakının Tevhid ilkesinden hareket ederek organik bir toplum modelini savunurlar. Müslüman iş adamlarının sosyal olarak gömülü girişimciler oldukları anlaşılmaktadır.

Müslüman iş adamlarının Tönnies'in kavramsallaştırdığı cemaat tipi, yani “doğal toplum” vizyonları olduğu da görülmektedir. Tönnies'e göre modernleşmeyle birlikte toplumlar rasyonelleşerek cemaatten cemiyete doğru sancılı bir sosyal evrim geçirirler. Cemaat şeklinde olan toplumlar doğaldır, sosyal ilişkileri akrabalık, gelenek, milli değerler belirler. Bu toplumlardaki bireyler yardımseverdirler, kar peşinde koşmazlar, daha güvenilir ve sadıktırlar. Bu tür doğal toplumlarda sosyal gömülülük fazladır.

Ferdinand Tönnies'e göre cemiyet haline gelmiş toplumlar ise doğal değildir, suni ve yapaydır. Bu tür toplumlarda insanlar niteliksel hazların değil, niceliksel hazların peşinden koşarlar. Bireyler rasyonel ve iktisadi olarak hesaplayıcıdırlar. Kar peşinde koşarlar ve çok güvenilir değildirler. Bu tür toplumlarda sosyal gömülülük düşüktür.

MÜSİAD bünyesindeki iş adamlarına göre Türk toplumu doğal ve organik bir toplum olarak kalmalıdır. Türk toplumu suni veya yapay, atomistik, seküler ve bireyci bir topluma dönüşmemelidir. MÜSİAD üyelerinin İslam ahlakının canlandırılması, İslam kültürünün kalkınma anlayışına geçiş yapılması gibi amaçları bulunur. Müslüman iş adamları aile şirketlerini yerel değerler bağlamında yönetirler. Müslüman iş adamları geliştirdikleri rasyonel sosyal ahlak bağlamında ticareti yıkıcı bir biçimde değil, toplumsal faydayı artıracak şekilde yapmaktadırlar.

İslami rasyonellikle hareket eden Müslüman iş adamları sınırsız bir kazanç veya kar hırsının rasyonel olmadığı gibi topluma zarar verebileceğini düşünürler. Şirketlerinden kazandıkları parayı tüketime değil, yeni yatırımlara ayırmayı tercih ederler. Şirketlerini narsist bir yönetim stiliyle yönetmezler. Toplumsal faydayı artıracak şekilde şirket politikaları tasarlarlar. Böylece toplumsal refahı, adaleti ve bütünleşmeyi geliştirmeyi amaçlarlar. Kar maksimizasyonu amacıyla profesyonel şekilde yönetilen büyük kurumsal şirketlerden daha faydalı oldukları görülür.

Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte eğitim sistemi dinsel unsurlardan arındırılmıştır. Laik, rasyonel ve çağdaş bir kurumsal çerçeveye oturtulmuştur. Böylece, yeni hayatı ve normlarını benimseyen nesillerin maddi hayatta başarılı olmaları beklenmiştir. Gençlerin maddi hayatta başarılı olabilmesi için seküler, rasyonel ve laik bilim ahlakıyla yetiştirilmesine çalışılmıştır. Bu kültürel çevrede ilk nesil Türk iş adamları yetişmiş, seküler iktisat ahlakına sahip İstanbul sermayesi olarak bilinen iş adamları ortaya çıkmıştır. Bu ilk nesil iş adamlarının iktisadi olarak hesaplayabilen, yani araçsal rasyonel oldukları görülmektedir.

İstanbul sermayesini temsil eden iş adamlarına göre özgürlük, yani demokrasi daha önemlidir. TÜSİAD gibi İstanbul sermayesini temsil eden iş dünyası gruplarının daha bireyci ve araçsal rasyonel olduğu görülmektedir. Homoeconomicus gibi rasyonel kararlar veren TÜSİAD üyeleri ekonomik büyüme için piyasa merkezli liberal reformlar önerirler. Gelir dağılımının

düzelmesi ve yoksulluğun azaltılması için gerçekçi tavsiyelerde bulunmaktan kaçınırlar. Ekonomik büyümenin veya refah artışının eninde sonunda toplumun alt kesimlerinde de hissedileceği düşüncesiyle, yani aşağı sızdırma ekonomisiyle hareket ederler.

Anadolu sermayesi ise çok partili hayata geçişten sonra ortaya çıkmıştır. Anadolu sermayesinin iktisat ahlakının kaynağı ise yerli kültür, yani Müslümanlıktır. Bu iktisat ahlakı Batılı anlamda rasyonel değil, İslami olarak rasyoneldir. Batılı ticaret standartlarının İslam kültürüyle entegre olmasından ortaya çıkmaktadır. İslami Kalvinizm olarak da tanımlanan ikinci iktisat ahlakına göre özgürlükten ziyade sosyal adaletin daha büyük önemi bulunur. Yani, ikinci iktisat ahlakı özgürlük değil sosyal adalet merkezlidir. İslami rasyonellikle hareket eden MÜSİAD çatısı altında toplanan iş adamları daha toplumcu ve diğergamdır.

Anadolu sermayesini temsil eden MÜSİAD'ın vizyonuna göre ise ahlaki olarak ideal bir ekonomik sistem yardımlaşmaya ve fedakarlığa dayalı olmalıdır. Müslüman iş adamları maslahat ilkesiyle toplum çıkarı için çalışırlar. İslami rasyonellikle hareket ederler. Sosyal olarak gömülü girişimciler oldukları görülür. Böylece, ekonomi ile İslam dini arasında konsensus gerçekleşir. Bu sağlanan konsensus Müslüman iş adamlarının ticari faaliyetlerinin ve kazançlarının meşruiyetini sağlamaktadır.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Avrupa'da yükselen orta sınıflar Sanayi Devrimi ve Fransız Devrimi ile feodalizmi yıkmıştır. Avrupa'da feodalizmin yerine daha verimli ve rasyonel bir sistem olan kapitalizm kurulmuştur. Böylece Avrupa büyük bir kültürel ve zihinsel dönüşüm gerçekleştirerek rasyonel davranışa geçiş yapmış, kendini Doğulu toplumlardan daha farklı, üstün bir konuma taşımıştır. Bu süreçte Liberalizm Batılı toplumların temel modernleşme ideolojisi olmuştur.

Birinci Dünya Savaşının ardında Osmanlı Devleti çökmüş, saltanat ve hilafet son bulmuştur. Tarihten silinen Osmanlı Devleti kendi değer sistemini ve kültürel normlarını da beraberinde götürmüştü. Bu bağlamda Cumhuriyeti kuran elitler tıpkı Avrupa'nın yaptığı gibi kendi yeni insanını, ekonomisini ve toplumunu inşa etmeyi hedefledi. Kendi insanına yeni Batılı bilimsel anlayışı, değer sistemini ve kültürel normlarını benimsetmeye çalıştılar.

Zaman geçtikçe Avrupa'nın hızlı bir şekilde gelişmesini sağlayan materyalizmin, liberalizmin ve sekülerizmin Türk toplumuna uygun ideolojiler olup olmadığı tartışılmaya başlanmıştır. Bu bağlamda 1980'lerden sonra benimsenen Neoklasik ekonomi teorisi toplumumuzda “en hızlı biçimde ve en kolay yoldan zengin olma” anlayışının yayılmasına yol açmıştır. Neoklasik ekonomi teorisinin ve evrensel ahlak paradigmasının toplumumuzda bir ahlak bunalımına yol açtığı aşikar hale gelmiştir. Ayrıca, Neoklasik fiyat teorisinin ve fiyat serbestliği prensibinin Türkiye ekonomisindeki işsizlik, enflasyon, dış açıklar, yoksulluk gibi sorunları çözemediği gerçeği çoğu uzman araştırmacı tarafından da kabul edilmektedir. Neoklasik ekonomi teorisi ve “görünmez el” zenginleri daha zengin ederken en yoksulların durumunun düzelmesine yol açmamaktadır.

1980'lerden beri tüm piyasalarda fiyatlar serbest bir şekilde belirlenmesine rağmen, “görünmez el” Türkiye ekonomisinde çok başarılı olamamıştır. Neoklasik ekonomi teorisinin ve görünmez el'in Türkiye ekonomisinde neden başarılı olmadığını açıklayabilecek iktisat sosyolojisi araştırmalarına ihtiyaç olduğu görülmektedir. Türk toplumunda Neoklasik ekonomi

TİDSAD

teorisinin ve görünmez el'in başarısız olmasının kaynağında iş ahlakı normları olduğu anlaşılmaktadır.

Neoklasik ekonomi teorileri sosyal bilimden daha çok bir doğa bilimine benzemektedir. Sosyal faktörlerle ilişkisi çok azdır. Toplumsal hayatın gerçeklerini açıklamada yeterli bir perspektife sahip değildir. Ekonomi araştırmalarına sosyal faktörlerle birlikte sosyal kontekstin de dahil edilmesi gerekmektedir. Kültür, kurumlar, normlar, gelenekler sosyal konteksti oluşturan önemli unsurlardır. Sosyal kontekst bir toplumun temel yapı taşıdır. Kültür bir ülkenin milli birliğini sağladığı gibi ekonominin performansını etkileyen önemli bir değişkendir.

Bu bağlamda Türkiye'de halk kültürünün (ve kültürel değişimin) ölçülmesi ve objektif bir şekilde sayımının yapılması için kültürel çalışmalara gereksinim duyulmaktadır. Kültürün (veya sosyal kontekstin) ekonomiyle olan arasındaki ilişkisinin anlaşılması ekonomik dönüşüm ve büyüme için anlamlı bir vizyon sunacaktır. Bu bağlamda iktisat sosyolojisi araştırmalarına ihtiyaç duyulmaktadır.

Türk toplumunda İslam kültürüyle piyasa ekonomisi ve rasyonalizm başarılı bir şekilde birleştirildiğinde ekonomik olarak başarılı bir ekonomi modeli de ortaya çıkmaktadır. Bu modelin Batılı Neoliberal kapitalist modele alternatif olarak bir 3. Yol sunduğu anlaşılmaktadır. G-20 ülkelerinin bulunduğu toplantılar Türkiye'nin Endonezya gibi ekonomik olarak başarılı bir Müslüman model ülke olarak kabul edildiğini ispatlamaktadır. Türkiye tarihten kötü bir miras olarak kalan "hasta adam" imajını da silmeyi başarmıştır. Türkiye'nin bölgesinde başarılı bir kalkınma modeli olarak gösterilebilmesinin en önemli nedeni Türkiye'de başarılı bir piyasa ekonomisine dayalı demokratik yönetiminin olmasıdır.

KAYNAKLAR

- Ağırman, Cemal (2007), *Dünya-Ahiret Dengesinde Zenginlik ve Yoksulluk*, Ensar Yayınları.
- Aydar, Metin (2019): *Risale-i Tedbir-i Umran-ı Mülki*, Kitabevi Yayıncılık
- Dorrien, Gary (2009): *Social Ethics in the Making: Interpreting an American Tradition*, Wiley-Blackwell
- Huberman, Leo (2017): *Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla*, İletişim Yayınları, 18. Baskı
- Mollaer, Fırat (2016): *Liberal Muhafazakarlık Karşısında Nurettin Topçu*, Dergah Yayınları, 2. Baskı
- Singer, Peter (1993): *How Are We to Live?: Ethics in an Age of Self-Interest*, Random House.
- Şentürk, Recep (2009): "Değişen Toplum ve Ahlak: Modern Türk Toplumunda Değerler Krizi", ed. *Çağımızın Ahlak Bunalımı ve Çözüm Arayışları* [Editör: Hüseyin Sarioğlu], Nesil Matbacılık
- Toprak, Zafer (2019): *Türkiye'de Yeni Hayat: İnkılap ve Travma 1908-1928*, Doğan Yayıncılık, 3. Baskı
- Türkdoğan, Orhan (1998): *Ziya Gökalp Sosyolojisinin Temel İlkeleri*, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2. Baskı
- Ülken, Yüksel (1981): *Atatürk ve İktisat*, T. İş Bankası Kültür Yayınları
- Ünsaldı, Levent (2014): *Bir Ekonomizm Eleştirisi*, Heretik Yayıncılık
- Yıldırım; Ergün (2012): *Hayali Modernlik: Türk Modernliğinin İcadı*, Doğu Kitabevi, 2. Baskı

TİDSAD